
«ДОРУХОНА» Ё «ОРУХОНА»

Submitted by Ҳайати тадорукот on 31 October, 2019 - 11:33 **«ДОРУХОНА» Ё «ОРУХОНА»**
(ё чанд сухан дар бобати мавқеи забон ва тарзи баён дар навиштор ва гуфтор)

Дар бораи мавқеи забон чун яке аз рукнҳои асосии давлат ва давлатдории миллӣ ва ниёзҳои

нигоҳубин, ғамхори он бисёр гуфтаанду навиштаанд. Ҳамин қадар илова мекунем, ки ҳар чӣ қадар пуштибонии он аз ҷониби сохторҳо ва мақомоти давлатӣ дар сатҳи давлатӣ сурат бигирад, кам аст ва мо ба он армонҳои наҷибе, ки аз ҷумла баландбардории мартабаи забони миллист, бештар ноил мегардем. Яъне шартӣ асосии муваффақ шудан ба пойдории забони давлатӣ баланд гаштани масъулият, афзудани муҳаббат, дилсӯзии ҳар як соҳибзабон – шаҳрванди ҷумҳурӣ мебошад. Дар боло бардоштани таҳриқи ҳамин эҳсоси ангега нақши расонаҳои хабарӣ басо назаррас аст. Мардуми мо ба сухани чопшуда, аз тариқи радио садодода, ба сужаҳо, гуфторҳои ТВ бовар мекунад, ба гуфтори хабарнигорон, ровиёни ВХ пайравӣ, тақлид менамояд, нуқси забониашонро ислоҳ менамояд. Яъне забони матбуот, ТВ, радио, интернет дар раванди инкишоф, рушди маънавии одамон хеле муҳим аст, маҳз ҳамин силоҳи дурзан – сухан боиси ҳаллу фасли печидагиҳои ҳаёт, рафъи нуқсонҳои рӯз дар раванди созандагии ободониҳои мо мегардад, вале баръакс, бетаваҷҷуҳӣ ба забон, тарзи баён боиси коҳиш ёфтани таҳкими заминаҳои иҷтимоӣ, ҳувияти миллӣ, дуршавӣ ва бегонагӣ аз асолати миллӣ ва монеи рушду нумӯи Ватан мегардад.

Хору залил кардани забони давлатӣ оғози пастравии мартабаи давлат аст. Барномае, ки аз тариқи РХ бо забони бурро, фасеҳ, рӯшан ва лаҳни ширин садо медиҳад, ба ҷисму қон фараҳ мебахшад, рӯҳро болида мегардонад. Рӯзноманигоре, ки аз паҳлуҳои мухталифи маънии вожаҳо огоҳӣ дорад, ба хатоҳои услубӣ, фонетикӣ, мантиқӣ, грамматикӣ кам роҳ медиҳад, имконоти истифодаи калимаҳои муқобилмаъно, ҳаммаъно, ибораҳои рехтаи фразеологиро медонад, бешак, бинандаву шунавандаи зиёд, мухлисони бешумор дорад. Забони тоҷикӣ дар таърих, ҳангоми истилои аҷнабиён лаҳзаҳои басо душворро сипарӣ кард, имрӯзҳо бо густариши ҷаҳонишавӣ, гуфтугӯи таъ – маддунҳо хатари аз миён рафтани он падида аст, аммо ин ёдгори ниёгон, ки чун баёнгари падидаҳои равшани вақту замон ба ҷаҳон аст, исбот кардааст, ки дар замони муосир низ рисолати таърихиашро ба арҷмандию ифтихор иҷро карда метавонад.

Пас аз мақоми давлатӣ гирифтани забони тоҷикӣ тақдири он мавриди таваҷҷуҳи аҳли ҷомеа қарор гирифт. Беш аз пештара зарур аст, ки дар ғановати таркиби луғавӣ, таҳкими мавқеи ҷамъиятии он ҳар як нафар сокини диёр, фарзанди миллат саҳмгузор бошад. Боиси хушнудист, ки рӯзноманигорон, нависандагону адибон дар бобати рушд, ҳифзи нафосат, назокату фасоҳати он, боло бардоштани мартабаи он саъю кӯшишҳои зиёд менамоянд. Калимаи ноҷо, нофаҳмо ба сангчае шабоҳат дорад, ки ҳангоми хӯрдани палав ба зерӣ дандонҳо меояд.

Ҳар кӣ сухан бо сухане зам кунад,
Қатрае аз хуни ҷигар кам кунад, –

фармудааст шоир. Ҳамин тавр, дақиқ, дуруст интиҳоб кардани вожаҳо, истифодаи ибораҳои фразеологӣ, ҷумлаҳои мураккаб, саҳеҳии фикр ин масъулияти ҷиддио пурмашақати рӯзноманигор аст дар назди шунаванда, хонанда ва тамошогар. Мо суханро аз баҳри дигарон мегӯем ва ба ҳамин хотир Худованд ба мо имкони гуфтан ва навиштан додааст. Бале, аввал овоз, сухан пайдо гашту баъд васоити тасвири он ҳарфҳо (алифбо). Аз ҳамин имкони азали ҳар кас ҳар хел истифода менамояд. Баъзеҳо вожаҳоро ҳар тавре, ки хоҳанд, ба забон мегиранд, менависанд аз ин рӯ ғалатҳои фаҳш имрӯз дар нашрияҳо, асарҳои бадеӣ, китобу маҷмӯаҳои илмӣ зиёд вомехӯранд. Мутаассифона, ҳар кадоми мо ҳам нависанда, муҳаррир, муҳаррири нашрия, матбуот, телевизион ва радио ин ғалатҳоро мебинему чашм мепӯшем, ки ин авфнопазир аст. Инро чун беэҳтиромӣ, нописандӣ ба ганҷи ноёби ниёгон – забони модарӣ маънидод кардан мумкин аст.

Дар айни замон, ки нақши воситаҳои хабаррасони оммавӣ дар таълиму тарбияи мардум назаррас гаштааст, покизагии забони он, пешниҳоди дурусту риояи меъёрҳои забон дар гуфтаҳои ровиёни радиою телевизиону нашрияҳо хеле зарур аст. Хушбахтона, ҳоло забони ахбори омма як андоза беҳтар гаштаву рӯзноманигорон, ровиён бо забони шевоу раво мақсадашонро ба самъи бинандаю шунавандаю хонанда мерасонад. Бо вучуди ин ҳоло ҳам сари масъалаи забони расонаҳои хабарӣ, аз ҷумла, ҳангоми истифодаи бисёр вожа, таркибҳо ва усулу тарзи баёни муаллифон андеша мебояд. Хабарнигор, муаллифи барнома роҷеъ ба масъалае, ки сокинони як кишварро ба ташвиш овардааст – норасоии барқ, газ, бунёди неругоҳҳо, таъмини ҷои қор, касодии истеҳсолот бетаваҷҷуҳ, хунсардона, бемақсад асар менависад. Агар ҳар як вожа марбут ба масоили мазкур санҷида, пухта, фаҳмо ва бо далелҳои рӯшан ифода гарданд, ба шунаванда фараҳ мебахшад, чароғаки умед дар қалби онҳо медурахшад.

Дар тайи чанд соли охир аз файзи соҳибистиқлолии кишвар дар бораи донишони забони давлатӣ ва риояи меъёрҳои он пешниҳодҳои хубе ибраз мегарданд. Ҳамчунин дар ҷаласаи симпозиумҳо ҳам ин маънӣ хуб матраҳ мегардад. Аммо ин ҳама ба талаботи амалӣ шудани Қонуни ҚТ «Дар бораи забон» пурра ҷавобгӯ нестанд. Мо бояд бораи он талош варзем, ки забони воситаҳои хабарии омма дуруст, фаҳмо, фасеҳу раван бошад, зеро агар дар ҷаласаҳо, семинарҳо, нишастҳо 50 – 500 нафар ширкат дошта бошанд, теъдоди шунаванда, тамошогар, хонанда аз ин ҳам зиёд – миллионҳо нафарро ташкил медиҳад. Аз ин рӯ масъулияти суҳангӯ, рӯзноманигор назди мардум ва давлат хеле калон аст.

Саволи «Забони матбуот бояд чӣ гуна бошад?» танҳо имрӯз ба миён наомадааст ва танҳо хоси рӯзномаҳои тоҷикӣ набудааст. Тақрибан ҳамин марҳилаи инкишоф ва замони баҳсу мунозираҳои илмиро матбуоти Эрон низ аз сар гузаронидааст. Муаллифи рисолаи «Садонокҳо дар забони форсӣ» Шамсулмулк Мусоҳиб вазъи забони баъзе нашрияҳои даҳсолаҳо пеш Эронро таҳлилу таҳқиқ намуда, сабаби камаҳамият ва дар байни муштариён беэътибор гардидани рӯзномаҳои ҷудогоноро дар мушкилбаёнӣ ва саҳлангориҳои рӯзноманигори дидааст. Ба андешаи ӯ, ганҷи ягона пеша кардани услуби соданависӣ аст, – менависад устод Б.Камолиддинов дар «Сухан аз баҳри дигарон гӯянд» (Душанбе, 2011, саҳ.7) ва иқтибосеро аз ин олим меорад: «Соданависӣ чист?» Ва ҷавоб мегӯяд: «Баёни расо ва ҷумлаҳои кӯтоҳ ва калимаҳои осон ва маънӯс (ба ҳамдигар унс гирифта, шинос). Беҳтари калом каломе аст, ки омиёна ва пеширо уфтодааст ва на арабӣ ва номаънӯс».

Аксар вақт мебинӣ, ки суҳанвар ба каломӣ шево, осону дақиқ эътибор надода, намоишкорона ё тақлидкорона ба лафзпардозӣ оғоз менамояд. Бо пешрафти зиндагӣ тарзи ифодаи калимаҳо дигар мешаванд, маъноӣ нав мегарданд, ҳоҳ – ноҳоҳ мо аз истифодаи калимаҳои кӯҳна даст мекашем, баъзе қолабҳои ифодаи таҳияи таҳрири аънанавию таърихӣ корношоам мешаванд, ки ин табиист.

Айни замон ровиён, суҳангӯёни барномаҳои телевизион, радио ибораҳоро бо хости худ тағйир медиҳанд. Масалан, «Меҳоҳам доништа бошам, ки...», «Мо ба барнома шоири ҷавон Расулиро даъват кардаем, то аз бобати китоби наваш суҳбате дошта бошем.» Бояд ин тавр гуфт: «Меҳоҳем суол кунем...» ва «Мо ба барнома шоири ҷавон Расулиро даъват кардем, то ...суҳбат кунем».

Забони имрӯзӣ мо маҳсули заҳмати мардуми маърифатпарвару бофарҳанги тоҷик аст, ки аз радду бадалҳои таърих гузашта дар ҳаводиси зиндагӣ пойдор монда, то ба мо расидааст. Бо шарофати соҳибистиқлолии кишварамон имрӯз забони ниёгонамон чун як рукни муқаддаси миллӣ мақоми давлатӣ гирифт. Таҷрибаҳои солҳои охир гувоҳи онанд, ки масъалаи мураккабӣ ва гуногунсабкӣ расонаҳои хабарӣ боз ҳам печидатар ва мушкилтар мегардад. Ба назари мо, танҳо бо роҳандозии барномаи муназзаму фарогир дар ҳамбастагӣ бо ниҳодҳои давлатии масъули забон, кормандони ВХО ҳаллу фасли ин қазия имкон дораду халос.

Масъалаҳои дигаре, ки ташвишвар аст, ба номи шаҳрҳо, кӯҳҳо, дарёҳо, деҳот илова кардани баъзе вожаҳо мебошад. Масалан, «Хатлонзамин», «Эронзамин», «Раштонзамин» ва ғайра мегӯянд. Дар гуфторҳои радио, телевизион, нашрияҳо ба чунин ҷумлаҳо тез – тез дучор меоем: Чун пой бар хоки Раштонзамин ниҳод, вучодашро фараҳмандӣ фаро гирифт. Меҳмонони аз хоки Хатлонзамин омадаро сокинони Суғдзамин самимона пешвоз гирифтанд. Кӯлобшаҳр рӯз то рӯз ободтар мегардад.

Дар ин калимаҳои мураккаб вожаи замин, шаҳр зиёдатеъ аст, маънӣ, агар зарур бошад, пеш аз номҳо вожаи «замин» бояд истифода бигардад. Дар ҷумлаи аввал, «вожаи хок» ба «Хатлонзамин» ночаспон аст, зеро агар вожаи фоил замин аст, пас бо «хок» ҳаммаъно аст.

Аз пошхӯрии давлати абарқудрати шӯроҳои СССР зиёда аз 28 сол сипарӣ мегардад. Мисли Иттиҳоди мазкур – империяҳои абарқудрати бисёре аз саҳнаи сиёсат рафтанд, чун Ҳахоманишиён, Кушонӣён, Саффориён, Тоҳирӣён, Бармакиён, Темуриён ва ҳоказо ва имрӯз дар шакли нав, бо номи нав, дар ҳудудҳои пештари маъмурию ҷуғрофӣ ҳокимият надоранд, пас онҳоро собиқ гуфтан нашоад, Иттиҳоди шӯравӣ аз он ҷумла аст. Мисол: Ба соҳаи пахтакорӣ дар замони собиқ Иттиҳоди Шӯравӣ диққати ҳамаҷониба медоданд. Кишварӣ мо 30 – 40 сол пеш ба ҳайати собиқ Шӯравӣ шомил буд.

Дар ин ҷумла истифодаи ибораи «Иттиҳоди Шӯравӣ» ҷоиз аст. Кишварҳои собиқи ҳайати Шӯравӣ айни замон ҳама мустақил гаштаанд. Мақсади гӯянда шарҳи ҳолати ҷумҳурӣ дар гузашта аст.

Дигар вожаи арабӣ, ки ғалат истифода мешавад, шакли ҷамъбандии модда – мавод мебошад. Аммо аксар вақт он ҳатто дар шакли маводҳо навишта мешавад. Мисол, «Дар мактаб бораи пешрафии кори таълиму тарбия бисёр маводҳо намерасанд», «Агар маводҳои сохтмонӣ сари вақт пайдо мешуданд, иншоотҳои ба нақша гирифта дар муҳлати пешбинишуда ба истифода

дода мешуданд». Дар чумлаи аввал «маводҳо», дар чумлаи дуюм «иншоотҳо» нодуруст корбаст гардидаанд. Мебоист ба ҷойи «маводҳо – номгӯӣ», – масолеҳ истифода мегашт. Ҳамчунин ба ҷойи вожаи «сохтмонӣ» «сохтмон» гуфтан ба маврид аст. Дар «Фарҳанги забони тоҷикӣ» (Москва, с.1969, саҳ.606) вожаи модда чунин шарҳ ёфтааст: Модда вожаи арабӣ буда, маънои зайл дорад:

1. материя, чиз.

2. моҳият, асл.

Аҷсом аз модда ва сурат мураккабанд.

Ибни Сино

3 – ин тасаввур, ки модда сувар аст,

Бо сувар нисбаташ қарибтар аст.

Бедил

3. мавзӯ, матлаб материалҳои доир ба матлабе.

Гуфтам...Аҷаб моддае ба даст андохтӣ ва ўро расвои олам сохтӣ, панҷоҳ қитъа аз барои сараш ва панҷоҳи он барои дигар муруттаб гардид! (Восифӣ)

Моддаи таърих, як ё якчанд калимае, ки агар адади ҳарфҳои он ҷамъбаст шавад, ададе ҳосил мегардад, ки соли воқеаро мефаҳмонад, масалан, дар байти зерин:

Таърихи вафоти Ҳоҷа Исмаилов,

Ҳар кас ки шунид, гуфт; «Таммат».

Ин ҷо моддаи таърих калимаи «таммат» аст, ки дар ҳисоби абҷад адади 880 – ро ифода мекунад (т – 400, м – 40, н – 40, т – 400) ва ин соли вафоти Исмаилов Бухороист (1476).

Дар ҳамин фарҳанг дар бобати вожаи мавод чунин навишта шудааст: мавод арабӣ, ҷамъи модда 11 моддат.

Маводи ин фитнаҳо мунқатеъ гардондам. (Авфӣ) Маводи хилоф ва низоъ дар ҷомеи муомилат аз миёни ҷумҳури халоқ мунҳасим ва муртафеъ гардад. («Ҷомеъ – ут – таворих»). Расм арабӣ – одат, урфу одат, расм, таомул. Масалан, аз рӯи одат, урфу одатҳоро риоя кардан, дар одати касе, шакли ҷамъи он маросим мебошад. Дар ин кор маросими тарбият ба ҷой оварӣ – (Авфӣ). Ифозаи эшон аз иқомати ин маросим ва қиём бад – ин шароит ҷуз инҳироф набувад.

«Ахлоқи Носирӣ»

Баъзан «расм» бо шакли «русум» низ ҷамъбандӣ мешавад. Аз ҷи сабаб бошад, ҳам вожаи мавод, ҳам маросим, солҳои охир боз дар шак – ли дукарата ҷамъбандӣ мешаванд. Ҳатто ин саҳв дар навиштаҳои ҳуҷҷатҳои ҳукумати низ роҳ ёфтааст: Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи танзими анъана ва ҷашну маросимҳо».

Ҳанӯз 7 декабри соли 1988 донишмандони тоҷик Р. Амонов, Р. Фафоров бо унвони «Дар забон ҷи қавравиҳо мавҷуд аст?» мақолае chop карда, дар мавриди ба кор бурдани «луғатҳои кӯҳна ва номашӯр» ва роҳҳои лаҳҷаҳои маҳаллӣ дар забони адабӣ изҳори ақида карданд, ки ба забони адабӣ унсурҳои маҳаллӣ ва омиёнаи маҳз роҳ меёбанд: Аз тарафи дигар, дар мавриди ифодаи фикр забон бо муодил ва муродифҳои худ зиндаву қавист, дар фазои чунин камолоти зиёд имконияти ифодаи фикр дар забон васеъ мегардад. Азбаски забони адабии тоҷик ҳамеша рушд меёбад, муаллифон истифодаи унсурҳои кӯҳнаро амри ногузир ва муфид дониста, андеша доранд, ки бад – ин васила таъсири забони адабии хаттӣ ба забони гуфтугӯӣ зиёд гаштаву фосилаи тафриқавии байни онҳо камтар мешавад. Ин ақида хеле ҷолиб аст. Аммо муаллифон то ба охир дар ақидаи хеш устувор наменонанд, менависанд: «Барои ноил шудан ба ин матлаб (яъне боло бурдани савияи маданият ва нутқи шифоҳии мардум) шарт нест, ки дар тақлиди ҳамсоҳҳои ҳамзабон калимоти номашӯри арабӣ, форсиҳои қадим, (?) воситаҳои архаисти грамматикӣ(?) ва монанди онҳоро фаровон истифода барем.... Ин қабил унсурҳои луғавӣ забони адабию душворфаҳм ва мураккаб намуда, ба наздик шудани забони зиндаи гуфтугӯӣ ва адабӣ (?) халал мерасонанд. Дар ин асос мо бар чунин ақидаем, ки бидуни зарурат пайравӣ кардан ба тарзи нигоришоти ҳамсоҳҳои ҳамзабон, дар тақлид ба онҳо кор фармудани калимаву таркибҳои номашӯр, ки дар забони мо ба ҷойи онҳо луғатҳои тоҷикӣ ё арабиҳои маълуму фаҳмо истифода мешаванд, салоҳ нест». Барои тасдиқи гуфтаҳои ин идроддоранд, ки аз баҳри истифодаи калимаи «меҳан» гузаштан даркор, ба ҷойи он калимаи «Ватан» – ро ба кор мебаранд бурд, дар ин радиф калимаҳои утоқ, пахш, акс (нашр), зуғол (ангишт) – ро низ назарур меҳисобиданд. Ҳол он ки дар «Фарҳанги забони тоҷикӣ» шеърҳои зиёде аз осори Фирдавсӣ, Саъдӣ, Лоҳутӣ бо истифодаи вожаи «меҳан» чун далел оварда шудаанд. Ин кӯшишҳо дар солҳои 20 – уми асри XX ба мақсади сода кардани забон баҳонае беш набуд ва ба равиши грамматикаи анъанавии забони адабӣ нуқсонҳои дағал шомил гаштанд, гаравиш, тақлид ба забони тоҷикӣ ба туркӣ олула, бо дастгирии

роҳбарони вақт авҷ гирифт, дар ин росто андешаҳои устод Айнӣ, ки мехост, дар раванди забонсозӣ забони тоҷикони кӯҳистон дар мадди аввал ба эътибор гирифта шавад, истисно гашт. «Шаклҳои ҷумлаи саволи бо мӣ, ду бор ҷамъ бастанӣ афъол аз қабилӣ «раветон», «кунетон», «гиретон» ва ғайра, аз байн бурдани пешоянди би дар афъол: «бирав», «бигир», «бих ўр», аз байн бурдани ҷонишинҳои пайваста аз қабилӣ «гуфтаман», «гуфтамашон» ва ғ., ки аз муҳимтарин аркони ҷумлаи форсӣ – тоҷикӣ мебошанд, авҷ гирифт.

Дар охири ҷумла бекор кардани бандҳои хабарӣ – ам, – ӣ, – аст, – ем, – ед, – анд ва ба шакли думбурида дармадани хабар. Масалан: ту одам? (ӣ) ман одам (ам), Вай муаллим? Ҳа, вай муаллим. Не, вай муаллим не. Ҳа, муаллим ман, ё дар телефон Ман Толиб – ман. Аз радио мегӯянд: Ин ҷоо Душанбеее. дар сурате, ки дар забони тоҷикиву форсӣ ҳатман «Ин ҷо Душанбе аст» менависад О. Ислонӣ дар мақолааш «Ҳам дар наъл, ҳам дар пошна» (Асрори Ҳофиз, Душанбе, Матбуот. 2014, саҳ. 65).

Устод Айнӣ ба омӯзишу корбарии лаҳҷаҳои кӯҳистонӣ даъват карда, менависад: «Ба фикри ман мерасад, ҳеҷ фурсат нагузаронида, дар Самарқанд, ки ба кӯҳистони тоҷикон наздик аст ва маркази маданият ба шумор меравад, ин курс кушода шавад. Дар ин курс аз Фалғар, Мастҷоҳ ва соири кӯҳистон ва деҳоти тоҷикон толибилмон бирасанд... Дар шаҳри Самарқанд як забони тоҷикӣ маъмул аст, ин забон бо узбакӣ махлут буда, ба таъбири буқаламун сазовор аст, чунончи, мегӯянд: «Аробаро қушӣ карда биёр», «буғули карда монд», «иқили карда рафт». Албатта, ин забонро ҳеҷ тоҷик қабул нахоҳад кард. Забони шаҳри Ўротеппа ва Хучанд, агарчи аз забони тоҷикии шаҳри Самарқанд қадре софтар аст, аз таъсири ўзбакӣ ва ихтилофоти луғати одатҳои ўзбакӣ ҳолӣ нест. Бинобар ин, моро зарур аст, ки дар китобҳои мактабии тоҷикон забони кӯҳистони тоҷикро қабул кунем. Забони кӯҳистони тоҷик, забони форсии сода (соф), аз такалүфоти эронӣ ҳолӣ, аз луғати арабии ношуниданӣ хилт наёфта ва бо сарфу наҳви форсӣ мувофиқ аст. (Шуълаи инқилоб, солу моҳ саҳ. 253 – 264).

Дар «Фарҳанги форсии имрӯз» маънии вожаи «ғалла» чунин шарҳ ёфтааст: «номи умумии донаҳои гиёҳии тираи гандумӣ (монанди гандум, ҷав, биринҷ, арзан ва ғайраҳо)», аммо айнӣ замон баъзе қаламбадастони «навоар» – и рӯзномаву маҷалла ва афроди дигар дар суҳанронихшон ин вожаи содаи форсиро ба таври худ «такмил» дода ба он пасванди – гӣ ва калимаи дона – ро илова месозанд, ки ҳеҷ зарурате ба он нест, аз мантиқ дур аст. Чи тавре аз шарҳи вожа дидем, маънии дона дар вожаи мазкур нухӯфтааст. Чун ғалла гуфтем, мо ашӯро тасаввур мекунем, ки аз донаҳо иборат аст. Ғалла исми ҷомеъ аст, фарогири донагӣҳо чун гандум, ҷав, мош, наск ва ғ. Ҳамин беэътиной дар калимасозии ноҷо дар вожаҳои ҳосилнокӣ, дармаднокӣ, мевагӣ, боронгарӣ, селхезӣ, вафогӣ ва ҳоказо ба чашм мерасанд.

1. Зеро нархи маводи кишоварзӣ аз ҷумла ғалладонагӣҳо нисбати порсол як маротиба зиёд шудааст. (Озодагон 06 – 06 – 2012. № 22).

2. Агар диққат дода бошед моҳи равон дар бозор бештар мевагии паст ва ё норасид фурӯхта мешуд. (Фараж. № 34. 22. – 06 – 2012).

3. Бар асари боронгарии шадид оби дарёи канори шаҳри Кӯлоб боло шуда, шаҳрро зери об гузошт. (Торномаи Радиои Озодӣ. 7 – 06 – 2010).

4. Хоку гиле, ки селхезӣ бо худ овардааст, имкони ҳаракати мошинҳоро номумкин кардааст. (Торномаи Радиои Озодӣ. 7 – 05 – 2010).

5. Дармаднокӣ Эйлл ду баробар зиёд шуд. (Миллат. 25 – 04 – 2012 № 7).

6. Умр ба ин хуршеди ҳунари тоҷик вафогӣ накард... (Миллат 25 – 04 – 2012, № 7). (Мисолҳо аз мақолаи Қ. Рустам «Афзудаҳои нолозим». Нигоҳ, 4 – 05 – 2015 пешниҳод гаштанд.)

Дар ҷумлаи якум ба ҷои ғалладонагӣ ғалла, дар ҷумлаи дуюм ба ҷои мевагӣ мева, дар ҷумлаи сеюм ба ҷои боронгарӣ борон, дар ҷумлаи чорум ба ҷои селхезӣ сел, дар ҷумлаи панҷум ба ҷои дармаднокӣ дармад, дар ҷумлаи шашум ба ҷои вафогӣ вафо гуфтаман равон ва дуруст аст.

Дигар вожае, ки аксар вақт нодуруст гуфтаву навишта мешавад, «xabар» аст, ки шакли ҷамъбандии арабиаш «axбор» аст. Аммо бисёр вақтҳо ба он боз чанд пасванди ҷамъсоз илова менамоянд: axбор – от, axбор – от – ҳо. Ҳамин бетаваҷҷуҳӣ дар вожаи маълум – от – ҳо, ҳисоб – от – ҳо, адаби – ёт – ҳо, риво – ёт – ҳо, ҷузъи – ёт – ҳо, ғазал – и – ёт – ҳо, мушқил – от – ҳо низ ба чашм мерасад. Дигар вожаҳои мушқилфаҳми араб, аз ҷумлаи иртибот, мусташриқ, ибтикор, иқтишод, ағлаб, муҳосамат, таҳриқ, тарвич, ҳифозат, муқаттоъ, иштиҳор, мутамоил, мунташир, мусаддат, таҳриб, инфичор, минҷумла, мустақар, мустаҳар, нисвон мебошанд.

Дигар саҳв дар истифодаи ҷамъбандии бемавриди арабӣ аст. Мисол: ба ҷойи минтақаҳо манотиқҳо, ба ҷойи мактабҳо – макотибҳо мегӯянд, ки хатост. Шакли ҷамъӣ ин калимаҳо ҳам нодуруст аст: равобитҳо, навоҳиҳо, авохирҳо, қавоидҳо, захоирҳо, манобеъҳо ва ҳоказо. Ба андешаи мо, ин вожаҳо дар шакли ҷамъбандии тоҷикӣ истифода шаванд, бештар аст: Мисолҳо: ноҳияҳо ҷумҳуриҳо, имтиёзҳо ва ҳоказо. Баъзан аз тарафи ровӣён ҳангоми

сухбатҳои телевизионӣ ва навиштан рӯзноманигорон ба номҳо худсарона вожаи нодаркор илова мекунад: Масалан, ба ҷои Ҳофиз Шерозӣ – бобои Ҳофиз ба ҷои Абӯалӣ ибни Сино – Пури Сино менависанд, ё Носири Хусрави Кубодиёниро Шохносир баъзан Шохносири Хусрав, Мир Саид Али Ҳамадониро Ҳазрати Амирҷон ном мебаранд.

Дигар саҳҳо дар истифодаи номи кӯчаҳо мушоҳида мегардад. Аз тариқи радиои «Ватан» эълоне паҳш мегардад, ки анҷоми он чунин садо медиҳад: Суроғаи мо кӯчаи Пушкина. Суроғаи мо – кӯчаи Ғафурова, кӯчаи Федина, ки нишонаи бесаводӣ аст.

Агар мақсад ба забон гирифтани номи ашхоси маъруф аст, пас «Суроғаи мо кӯчаи ба номи Пушкин», «Суроғаи мо кӯчаи ба номи Бобоҷон Ғафуров» гуфтан зарур аст. Аксар вақт номҳои шаҳру навоҳӣ, маҳаллаҳо низ нодуруст навиштаву хонда мешаванд. Мисол: Вазъи корҳои ободонӣ дар кӯчаҳои У.Хайём, Ҳ. Шерозӣ, С. Шерозӣ ва У. Зоконӣ, Маҳаллаи Хуҷандӣ хуб ҷараён дорад. Сокинони ноҳияи А.Фирдавсӣ дар маъракаи ниҳолшини ширкати Ғафол доштанд. Пахтакорони ноҳияи С. А. Ҳамадонӣ низ аз иҷрои нақшаи ҳосилғундорӣ мужда расониданд.

Номҳоро бо ин тарз кӯтоҳ кардан нашоёд, хуб мешуд ё Умари Хайём, Убайди Зоконӣ, Абулқосими Фирдавсӣ, Саъдии Шерозӣ ва Сайид Али Ҳамадонӣ, Камоли Хуҷандӣ ё Маҳастии Хуҷандӣ бигӯему бинависем. Аммо ин навишта ҳам ноқис аст, зеро дар адабиёт чанд олиму адиби зодаи Шерози Эрон аст, чун Ҳофиз, Саъдӣ ва чанд нафар бо таҳаллуси Ҷомӣ аст:

Абдурраҳмони Ҷомӣ, Аҳмади Ҷомӣ, чанд нафар зодаи Хуҷанду Хатлон. Ба андешаи мо, дар ҳолати навиштани як ҳарфи аввали ном, масалан А. Ҷомӣ хонанда, шунаванда намедонад, ки гап дар бораи кадоме аз Ҷомӣ ва кадом Шерозӣ: Саъдӣ ё Ҳофиз меравад?

Бинобар ин номи шахси таърихию пурра навиштан даркор аст. Баъзан ба номҳои адибону олимони калимаҳои зиёдӣ ҳамроҳ мекунад, ки боиси ҳалалдор шудани маънои вожаҳо мегардад. Гоҳе ду пешоянд паси ҳам ё паҳлуи ҳам меоянд, ки боиси содиршавии хатои услубӣ мегардад. Масалан: Бо ба Россия рафтани ҷавонони кишвар масъалаи ба ҷои кор таъминкунии аҳоли ҳал намешавад. Ё пеш аз ба ҷудошавӣ ариза додан чунин шартҳо гузошта буд.

Ин ҷумларо метавон чунин ислоҳ кард: Ё то ҷудошавӣ ариза додаву шартҳо гузошта буд. Айни ҳол таркибҳои душворфаҳм дар гуфтору навиштори расонаҳои хабарӣ зиёд истифода мешаванд. Масалан, ҳадс задан, орзуву ҳавас чашидан, ба сар бурдан, тамиз кардан.1.

Мисолҳо: Ҳар як ҷавон чашидани орзуву ҳаваси гаштанро дорад. 2. Ё чанд сол пеш Тоҷикистонро тарк гуфта, дар Амрико ба сар мебарад. 3. Фаррош ҳар саҳар саҳни коргоҳро рӯбу чин карда, тамйиз мекунад. Дар ҷумла 2 чиро ба сар бурдани ӯ маълум нест. Дар луғат тамйиз кардан ба ду маъно омадааст: 1. фарқ кардани сара аз носара, нек аз бад.2. солимфикрӣ, ақлу ҳуш, боодобу оқил будан.

Дар барномаҳои телевизионӣ иштибоҳи услубӣ низ зиёд ба чашм мерасанд: Мисол: Нависандаи амрикоӣ аввалин касе буд, ки ақидаи секунҷаи бермудиро пеш мебарорад. (ТВ «Сафина», 24.04.2009).

Гӯштингири тоҷик Олим Зиёев соҳиби медали тиллоӣ гардид, ин сеюмин медали тиллоии ӯ буд. (ТВ «Ҷаҳоннамо», 22.02.2009).

Дар як рекламаи дар бобати табобатгоҳи чинӣ чунин сухан моҳҳои дароз садо медиҳад. Муолиҷаест, ки натиҷаи мусбии онро вақт исбот кардааст. (Шабакаи аввал, 2014 с.).

Дар ҷумлаҳои боло «секунҷаи Бермуд», «медали тилло», «натиҷаи мусбат» бояд навишт. Баъзан табобати чинӣ – ро ровиёни ТВТ ва ТВС табобати чинӣ мегӯянд, ки нодуруст аст. Баъзан шореҳи варзиш мегӯяд: «Бисёр бозии ҳассос аст ин бозӣ». Саҳв ин ҷо дар истифодаи вожаи «ҳассос» аст, он ҳоси мавҷуди зиндаи соҳиби ҳис аст, на аз бозӣ ҳамчунин калимаи «бозӣ» такрори бемавқеъ аст. Дар ҷумлаи «Бинобар сабаби номусоидии обу ҳаво кишти пахта тӯл кашид», «бинобар сабаби» дар ҷумла саҳеҳ нест, мебояд нависем «бино бар» ё «ба сабаби» ва маънии ҷумла ҳалалдор намешавад.

Аслан, урфу одат, суннатҳо, пероҳандорӣ, таомҳо, аркони меъморӣ ва чанд ҷузъиёту куллийат равиши миллӣ доранд, вале мебинем, ки дар овезаи пештоқи биное сабт шудааст: «Ошхонаи миллӣ»; сухан агар инҷо аз тарҳи бино биравад, пас он ҳоси аврупой аст. Мебояд навишт: ошхонаи таомҳои миллӣ ё «таомҳои миллӣ». Милликунонии иншоот, мардумӣ кунонидани замин, об, ганҷҳои табиӣ мартабаанд, ки бо қарори вижаи Ҳукуматҳо муайян мешаванд. Масалан, Китобхонаи миллӣ, Осорхонаи миллӣ ва ғайраҳо.

Дигар ҳолати нугувор, ғашовар дар навиштаҳои электронии лавҳаву овезаҳост. Шабона мабодо аз кӯчаву хиёбонҳои пойтахт ва дигар шаҳру навоҳӣ гузар кунем, беихтиёр чашмамон ба ҷароғакҳои люменатсионӣ меафтад, ки аз онҳо шакли ҳарфҳои сохтаанд, хеле зебову муҷалло, диққатрабову боиси ҳусну шукуҳи иншоот гаштаанд. Боиси таассуф аст, шабона аз

саҳлангории масъулони ободони қисме аз ҷузъиёти калима ва ибора дар намегирад. Дар нагирифтани баъзе ҳарфҳо маънои вожаву ибораро ҳалалдор ва таъро хира месозад. Ба ҷои дорухона – орухона (дар маҳаллаи «Гипрозем»), «ушфур ўшон» (дар маҳаллаи 33), «итобхона», «қрхна» ба ҷои китобхона ва корхона ва садҳо далели дигар дар дигар навиштаҳои электронӣ. Ба ақидаи мо шаҳр дар шаб ҳам шаҳр аст. Меҳмонон, мусофирони дохиливу хориҷӣ сайру гашт мекунад, ба дорухона бираванд ё ба орухона?

Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар ҷаласа бахшида ба Рӯзи забон аз ноқисии маводи фарҳангии забони тоҷикӣ, дигар луғатҳои изҳори нигарони кард, ки хеле саривақтӣ ва барҷой аст. Масалан, аз «Фарҳангии забони тоҷикӣ» вожаи «аллакай»-ро наёфтам. Шояд баъди пажӯҳиш маълум бигардад, ки боз чи қадар вожаҳо аз саҳифаҳои фарҳангӣ берун мондаанд?

Баъзан менависанд: нархи молҳо арзон шуданд; ҳол он ки нарх мол нест, ки арзон шавад ё қимат, он паст меравад ё боло. Вожаи температура – ҳарорат аст, маънои ҳарорат гармӣ аст. Гоҳо муаллифон менависанду ровиён мегӯянд: Ҳарорати ҳаво дар шабонарӯзи оянда 2 дараҷа хунук мешавад. Дар чунин ҳолат истифодаи вожаи «дамо» ба мақсад аст, «дамои ҳаво», «дамои бадан». Ба ҷои термограф – дамосанҷ.

Баъзан дар истифодаи вожаи «музиқӣ» низ бетаваҷҷуҳӣ ба чашм мерасад. Мегӯянд ё менависанд: ӯ як музиқӣ навохт. Дарвоқеъ музиқӣ илм аст. Бояд навишт: ӯ як оҳанг навохт. Вожаҳои намуд, намо – шакли зоҳирии ҳар чиз аст. Баъзан менависанд: намуди ҳатти арабӣ, намудҳои дарахтон, дар чунин ҳолат навъҳои навъи ҳатти арабӣ, навъҳои дарахтон.

Дар кулли барномаҳои фарҳангии радио ва телевизион, рӯзномаву маҷаллаҳо бо иборати «истеъдодҳои ҷавон» воҷеҳ ӯрем. Вожаи мазкур маънои лаёқат, қобилият, салоҳият гуфтан аст. Яъне, мумкин нафаре истеъдод, лаёқат, салоҳият дошта бошад, вале ровиёну муаллифони мо мегӯянд менависанд. Дар меҳмонию истеъдоди ҷавон ҳузур дорад. Ӯ бояд бигӯяд: Дар меҳмонию соҳибистеъдоди ҷавон ҳузур дорад. Дар истифодаи ин вожа, ки аз забони русист мо тақлидкорем. Намедонем, ки дар забони русӣ ин вожа ду маъно дорад: яке истеъдод, дигаре маҷозан соҳибистеъдод. Ин тарзи истифодаи калимаву ибораҳо дар китоби устоди зиндаёд М. Шакурӣ «Ҳар сухан ҷоеву ҳар нукта маконе дорад», интикод шудааст. Хамчунон пешниҳод мекунам, ки дар замоне, ки иттилоот ба таври бемисл афзун шудан аст, маълум аз тариқи шабакаҳои иҷтимоӣ, интернет, китобу маҷалла, рӯзномаҳо фурсати омӯзиш барои насли ҷавони кишвар тангӣ мекунад. Ба ҷои омӯзишу кашфиёти бамисли илмҳои гуногуни техникаи толибилмон фурсати ками забонӣ, ба дунболи аломату ҳарфҳо давиданро доранд, яъне алифборо ба қадри зӯррас осонфаҳму сода бояд кард. Яке аз ин роҳҳо ба андешаи банди баромадан аз баҳри чор ҳарфи йотбарсар ю, я, ё, е мебошад, зеро бе истифодаи онҳо низ маънои калимаҳо фаҳмоанд. Масалан, ба ҷои Ёвон – Йовон, Ғайур – Ғайур, Ёқуб – Йоқуб.

Ҳарф як навъ техника – василаи баррасикунандаи маъност, агар дастрасу фаҳмо, сода бошад хубтар аст. Ба андешаи банди, калкаи воситаҳои ахбори омма аз русӣ средство массовой информации ноқис аст. Ин ибора дар забони русӣ ҳадафманд мебошад. Аммо дар забони тоҷикӣ не. Ба он монанд аст, ки мегӯем «олотҳои санг», «техникаи пахта», «воситаҳои бор» дар чунин ибораҳо мақсади гӯянда маълум нест. Пас бояд бинависем воситаҳои хабаррасон ё расонаҳои хабарӣ, олотҳои сангтарошӣ, достезкунӣ, ордкунӣ, собунбарорӣ, техникаи пахтатозакунӣ, борбарӣ, боркашонӣ ва ғайра.

«ТУНДУР» ВА «НУҚТА»

Чи тавре ки зикр шуд дар бобати истифодаи мафҳуми ифодаҳои куҳнаву нав ихтилофӣ назар ба назар мерасад, ин бесарусомониҳо боиси ғалатфаҳмию ғалатнависиҳо мешавад, вожаҳои сирф тоҷикӣ чун вожаи забони бегона фаҳмида мешавад. Барои далел вожаи «тан ўр»-ро меоварем, ки чун лавҳа назди нуқтаҳои хизматрасонӣ ба чашм мерасад: танд ўр, тандуркабоб, тандурӣ, самб ўсаи тандурӣ, нони тандурӣ, мурғи тандурӣ. Айни замон вожаи мазкур чун шакли вайроншудаи туркии «тандир» фаҳмида мешавад, ки аз ду реша иборат аст: «тун» – оташдон, «дур» – (тур) – ба монанди.

Вожаи мазкур 3000 сол пеш дар забони аккадӣ дар шакли «тинур» дар забони оромӣ «танору», дар арманӣ «танир», дар гурҷӣ «тонэ» чун авастии «танур» оро пайдо аст, ки дар забони паҳлавӣ шакли «танур»-ро гирифтааст. Ба ақидаи доктори илми филология Ҳасан Султон (Адабиёт ва санъат; 15.12.2016, №50) вожаи «тан ўр» дар забони ибрӣ ва арабӣ ҳам бо ташдиди «нун» ба шакли «тан ўр» мавриди истифода қарор дошта, дар Қуръони Шариф ду бор дар ояти 40 – сураи Ҳуд ва ояти 27 – сураи Муъминун он ҷо ки ҳадиси тӯфони Н ўр

меравад, корбаст шудааст. Ин вожа дар забонҳои қирғизию қазоқӣ ва озарию ўзбекӣ шакли «тандир», дар туркманӣ «тамдир», ўйғурӣ «тунур», ҳиндӣ ва уду «тандур» дорад. Ба ин гуфтаҳои олими муҳтарам ҳамфикр ҳастем, зеро вожаи мазкур дар навиштаҳои олимону адибони классикии мо хеле фаровон истода шудааст. Аз ҷумла дар «Торихи Бухоро»-и Наршаҳӣ омадааст: «Ва фармуда буд, то се рӯз боз тан ўр тафтонида буданд, ба наздики он тан ўр рафт ва ҷома берун кард ва ҳештанро дар тан ўр андохт». Муаллиф барҳақ дар мақола овардааст, ки вожаи «тезтайёр», ки дар овезаҳо ба чашм мерасад хеле содалавҳона ба сифати муодили фаронсавии «бистро» истифода мешавад, ки аз соли 1880 инҷониб пайдо шудааст ва маънои «таъомхонаи саридастӣ»-ро дорад. Мо ҳам пешниҳоди устод Ҳасан Султон ва Рустами Ваҳҳобро дар бораи ба ҷойи ифодаи мафҳуми «бистро» корбаст шудани «ғизои саридастӣ»-ро ҷонибдорем. Ҳамчунин андешаҳои ӯ дар бораи ивази ибораҳои «фур ўши дискҳо», «фур ўши пардаҳо», «шустуш ўи мошинҳо» бо истифодаи пасванди ҷамъбандии « - ҳо», «нони самарқандӣ», «сихкабоби хучандӣ», «масолеҳи сохтмонӣ» бе истифодаи пасванди ҷамъбандии « - ҳо» ва пасванди мансубияти « - ӣ» мувофиқи матлаб мешуморем. Вақтҳои охир дар лавҳу овезаҳо ибораҳои зерин ба чашм мерасанд: «нуқтаи таъмири пойафзол», «нуқтаи шустуш ўи мошин ва қолин», «нуқтаи фур ўши с ўзишворӣ» («НФС») бо андешаи мо истифодаи вожаи «нуқта» дар ин гуна ибораҳо зурур нест, дар шакли «шустуш ўи мошин ва қолин», «фур ўши с ўзишворӣ» ва ҳоказо низ мақсад возеҳи рӯшан аст.

«АТИҚА» АСТ Ё «АНТИҚА»

Антиқа ё ба шакли атиқӣ, низ навишта мешавад, вожаи арабӣ аст, асл «атиқа» ба аст, маъно куҳан бостонӣ-ро дорад, бо таъсири г ўишу навишти русӣ ба ин вожа ҳарфи «н»-ро афзудаанду «античный» пайдо гашт.

Фурумадан, фурувардан – таҳфифшудаи феълҳои «фуруд овардан», «фуруд омадан» мебошанд.

«ДУРАФШ», «ДИРАФШ» – КАДОМЕ ДУРУСТ?

Дар «Фарҳанги забони паҳлавӣ» чунин маъно дорад: драфш – байрақ, ливо, «драфшидан» – 1. Мавҷ задан тақон хурдан, ларзидан. 2. Дурахшидан (7.158). Дар «Ғиёс-ул-луғот» омадааст: «Дурафш – порчаи қумоши сег ўша, ки ба зарф мунаққаш карда, ба сари алам банданд. ва чун маънии дурафшидан ларзидан аст, инро низ дурафш аз он г ўянд, ки аз бод меларзад. Ва олотест, ки бад-он дар чарм сурух кунанд, ки онро ба ҳиндӣ сугалӣ гуянд. Дар луғоти «Сироҷ», «Рашидӣ» ва чанд луғати дигар навишта шудааст, ки бо фатҳи сонӣ (яъне дирафш) олоте, ба маънии алам ва нишони лашкар аст. Дар «Фарҳанги Муин» маънии «дирафш» – байрақ, алам, аломат, рояти (сипоҳ), ф ўтае, ки дар р ўзи чанг дар болои дастори худ печанд, омадааст.

Буризода Қурбонали Бозор, н.и.т., дотсент

Директори МД. «Агентии миллии Созмони байналмилалӣ рақамгузори стандарти китоб - Хонаи китоби Тоҷикистон»

Content rating: 5

Average: 5 (2 votes)

Category:

- [Ахбори рӯз](#) [1]
- [Забоншиносӣ](#) [2]

«ДОРУХОНА» Ё «ОРУХОНА»

Published on The Committee of Language and Terminology by the Government of the Republic of Tajikistan (<http://kumitaizabon.tj>)

- [Забони тоҷикӣ](#) [3]
- [Мақолаҳо](#) [4]

Source URL:<http://kumitaizabon.tj/en/content/doruhona-yo-oruhona?mini=2024-12>

Links

[1] <http://kumitaizabon.tj/en/taxonomy/term/10> [2] <http://kumitaizabon.tj/en/taxonomy/term/32> [3] <http://kumitaizabon.tj/en/taxonomy/term/38> [4] <http://kumitaizabon.tj/en/taxonomy/term/26>